

СУТНІСТЬ ТА БАЗОВІ РИСИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕСХАТОЛОГІЇ

Стаття присвячена сутнісним рисам та основним характеристикам есхатології як елементу християнської картини світу, базованої на біблійному одкровенні. Есхатологія розглядається як частина сакрального християнського хронотопу в контексті біблійного розуміння історичного процесу. Тема есхатології є невід'ємною складовою загальної канви лінійності, як базисного варіанту розвитку історії, згідно християнського світобачення. Історичний плин часу та його завершення трактується з позиції безповоротності цього процесу, що об'єктивно спрямовується тільки і виключно в майбутнє від точки початку в точку кінця. Есхатологічний сценарій неминуче наближається. Його неможливо оминутти, відтермінувати. Він від самого початку закладений в загальний сценарій історії людства.

Ключові слова: християнська есхатологія, філософія, картина світу, релігія, Священне Писання.

Актуальність дослідження. Християнська картина світу у її есхатологічному вимірі, у всьому розмаїтті її конфесійних інваріантів є однією з найрозповсюдженіших у сучасному світі, а її тексти та образи стали одним з фундаментів та джерел сучасного релігійного та позарелігійного есхатологізму. Особливої актуальності есхатологічна проблематика набуває значення сьогодні. Інтерес до майбутнього викликається загрозою знищення, що нависла над людством. Ці факти ясно показують, що ми не можемо жити лише в сьогоднішній, піклуючись тільки про те, що відбувається зараз. Загострення соціальних протиріч, численні кризи людського та природного походження спонукають до пошуку відповідей, які намагаються відшукати як за допомогою наукових методів, так і в тестах Одкровення, причому експлікуючи їх до потреб та викликів сучасності. Саме цим і обумовлена актуальність всебічного дослідження світоглядних, історичних, практичних аспектів буття християнської есхатології та її експлікації в умовах сучасності.

Автор ставить за **мету** окреслити та проаналізувати сутнісні риси, базові концепти есхатології як невід'ємного та визначального елементу християнської (грунтованої та біблійних текстах) картини світу, сакрального хроносу християнського бачення історичного процесу. **Завданнями** дослідження є визначення сутнісних рис, ключових світоглядних елементів християнської есхатології як парадигми християнського світобачення, есхатологія як елемент сакрального хроносу християнської (в першу чергу біблійної) парадигми.

Ступінь дослідження. Тема християнської есхатології займає певне місце в сучасних дослідженнях. Предметом дослідження стають специфіка християнської есхатології в соціально-філософському аспекті їх структурних компонентів, типів, форм і соціальних функцій (М.В. Фоменко, Б. Мазницький, В.М. Нечипуренко, О.П. Кожина, М.С. Назаренко), філософсько-релігієзнавчий аналіз есхатології (Ф.М. Петров, О.Г. Якімова), історичні аспекти есхатології (В. Докаш, І. Акулова, О. Барабаш, Ю. Ломоносов, Д. Пивоваров). Втім, чіткого та послідовного викладення ґрунтовних, засадничих постулатів, фундаментальних рис та характеристик християнської есхатології в її біблійному підґрунті досі бракує. Дана стаття має певним чином заповнити цю прогалину.

Виклад основного матеріалу. Есхатологічна компонента у християнському світогляді займає важливе місце. До певної міри ми взагалі можемо казати про есхатологічну суть християнства як такого, адже вся аксіологічна та телеологічна спрямованість християнської філософії історії, історії спасіння має своє завершення та смислово реалізацію саме в рамках есхатологічної парадигми.

Християнство спочатку виникло і розвивалося на перших порах саме як есхатологічна релігія, що, як це видно з специфіки еволюції раннього християнства, обумовлено актуальністю есхатологічних очікувань у той час в юдейському середовищі. Вже тоді намічається визначальна

суть християнського есхатологізму як такого, орієнтованого на спробу дати відповідь на тривоги і очікування людства, як того часу, так і в подальші століття.

Сам термін "есхатологія" означає вчення про останні дні і речі. Відповідно вона займається питаннями, що стосуються кінця часу і завершення Божої діяльності у світі та перехід його у якісно новий стан речей [1, с. 580].

Конфесійні інваріанти есхатологічної концептуалістики генетично та типологічно є продовженням історичного типу есхатології. У рамках історичного типу (який властивий не лише християнству, але і іншим авраамічним релігіям: юдаїзму і ісламу), головними рисами есхатології постають такі риси.

Християнська есхатологія є невід'ємною складовою християнського розуміння історії в двох аспектах: історії людського спасіння та історії людства як арени прояву Божої волі та дії. Есхатологічна картина світу постає ключовою у вирішенні питання логіки, аксіології та телеології християнської філософії історії. Кінець є обов'язковим елементом, його не може не бути, враховуючи те, що від початку людської земної історії, у тому вигляді, як він описаний на перших сторінках біблійного одкровення, той статус людини, який вона отримала після гріхопадіння, вважається не остаточним, вимушеним, певною карою, наслідком вільного вибору людини, але таким, що передбачає змінення на інше, що має бути наслідком зміни людської природи, базованої на викупній жертві Ісуса Христа.

Відтак, есхатологія вимальовує картину цієї самої зими статусу, певного повернення статус-кво, що був до гріхопадіння, процесу повернення людини до Бога. Уся земна історія, життя людини у цьому часі та просторі є підготовкою до більш значущого онтологічного статусу. В цьому сенсі в рамках різних християнських традицій є розбіжності щодо статусу цього світу, цього життя. Але іманентно все ж таки присутня теза про те, що цей світ прийдешній, людина є лише «гостем» на цій землі, а справжнє життя почнеться тільки у потойбіччі (як співається у одному з протестантських гімнів «мой в небе край родной, мой в небе дом»).

Тема есхатології в християнській картині світу включена в загальну канву лінійності, як базисного варіанту розвитку історії, згідно християнського світобачення. В першу чергу ми маємо на увазі, що тема історичного плину часу та його завершення трактується з позиції безповоротності цього процесу, що об'єктивно внаслідок Божественних законів спрямовується тільки і виключно в майбутнє від точки початку (створення світу глобально для всесвіту та вигнання з Едему для історії людства) в точку кінця (есхатологічного часу), ця позиція не передбачає зворотнього напрямку. Есхатологічний сценарій неминуче наближається. Його неможливо оминати, відтермінувати. Він від самого початку закладений в загальний сценарій історії людства. Іншими словами, кінець існування світу і людини, безповоротність цього процесу реалізується в неминучості її настання (як би цю неминучість не розуміли різні християнські конфесії). Лінійність християнської історичної канви бере безпосередній початок з юдейської історичної парадигми [2, с. 485].

Реалізація сценарію, представленого в Одкровенні (Апокаліпсисі Івана Богослова та інших есхатологічних текстах Нового Заповіту та, ширше, Біблії загалом) і є тим самим апокаліптичним есхатологічним сценарієм, що є змістовним наповненням християнської есхатологічної картини. Іншого немає. Він вже сформульований. Тема есхатології в християнській картині світу в такому разі сформована таким чином, що сценарій, сформульований у далекому минулому, полягає у його реалізації в майбутньому. На відміну від тієї ж футурології чи прогностики, які намагаються, залучаючи тезу про те, що, знаючи як було і є, можна передбачити, як буде, християнська есхатологія взагалі не займається намаганнями віднайти як воно ж буде (будуючи гіпотетичні конструкції та моделі), адже, як буде вже давно відомо з есхатологічних текстів Писання. В цьому одна з найважливіших відмінностей есхатології від футурології/прогностики. Есхатологія це не гіпотетично можливе, а реально здійснене.

Есхатологія існує в трьох часових вимірах. У минулому (потенційно) – як парадигма, сформульована у апокаліптичних текстах фіксованого сценарію. У минулому все було передбачено, відкрився сценарій, зафіксовані сюжети, події, очікування, ознаки тощо. У сьогоднішні – як постійний імперативу для віруючої людини, як нагадування про неминуче

настання та підготовку себе до відповідного розвитку есхатологічних подій, передбачених сценарієм («Глядіть, іду, неначе злодій. Блаженний, хто пильнує і одягу свою береже, щоб не ходив голим, і не бачили сорому його» (Одкр. 16:15). Нарешті, у майбутньому – актуалізації сценарію, власне самої есхатології, реалізації того, що було зафіксовано у минулому, те, що «буде» перетворюється на «є», потенційне стає актуальним, причому для всіх конфесій есхатологічне майбутнє фактично вже зараз перетворюється у поступове актуальне здійснення.

За своєю суттю есхатологічний сценарій, що вимальовується на сторінках Писання, є не просто частиною Одкровення, як власне весь біблійний текст, а тією його частиною, що має профетичний статус. Сам статус есхатології не може бути іншим, адже майбутнє пророкується, є наслідком особливого статусу людини, що його народжує. Традиційно під пророцтвом розуміється повідомлення або група повідомлень, що містять інформацію, яка вважається отриманою в результаті одкровення або під впливом особливого натхнення, і як правило, містять пророцтво майбутніх подій. Найчастіше під пророцтвами маються на увазі висловлювання, які згадуються пророками, ясновидицями до моменту настання події. Пророк - це людина, що імовірно контактує з надприродними або божественними силами, і службовець як посередник між ними і людством, провісник надприродної волі (пророцтва). В цьому сенсі Біблія взагалі сповнена т.зв. біблійними пророцтвами, фіксованими у Біблії пророцтвами яких-небудь подій, поданих від імені Бога, вимовлених особливими особами, пророками, і призначеними для інших людей. Єдине, що можна уточнити, що під «пророцтвом» у Біблії розумілися не лише пророцтва майбутнього, але і в широкому розумінні цього слова будь-які виклади істини, передані Богом людям через пророків, як наприклад, викриття, настанови тощо. Як цілком слушно стверджує Х. Тадмор "жоден царський дім не виник або не пав без пророцтва пророка" [3, с. 85].

У Біблії пророки розглядалися як посередники у передачі Божої звістки людям. Це були не люди, що мали якісь надприродні здібності, а прості люди різного походження, які були обрані Богом для пророчого служіння. Так, у старозавітний час, наприклад, священство у євреїв передавалося у спадок, а до пророчого служіння люди закликалися Богом виключно індивідуально, причому враховувалася свободна воля людини. У старозавітні часи головним завданням пророків було повернення єврейського народу до Бога, що вивів їх з Єгипту і до Його Закону. Пророки строго викривали тих, хто грішив, незалежно від їх становища в суспільстві (простих людей, священників, царів) [4].

Викриття і попередження спрямовувалися і до сусідніх народів. З викриваючими і застережливими висловами пророків тісно пов'язані і їх пророцтва про майбутнє Ізраїлю і навколишніх держав та народів, зокрема месіанські пророцтва і пророцтва про "День Господень" – так у Старому Заповіті маркувався есхатологічний день (День Ягве (יְהוָה יוֹם); грецькою ἡμέρα Κυρίου – химера Кірію) – один з ключових есхатологічних термінів Біблії).

Есхатологічні пророцтва Старого Завіту пов'язані головним чином з книгами старозавітних пророків. У ранньому юдаїзмі ці пророцтва розглядалися в першу чергу стосовно єврейського народу, землі Ізраїльської і їх історії. У християнстві ці пророцтва розглядаються як опис глобальних подій, що охоплюють усю Землю і всі народи. Благословення, обіцяні Ізраїлю, у християнському богослов'ї розглядалися стосовно християнської церкви, як "духовного Ізраїлю".

Відомо, що з точки зору християнського світогляду значна частина старозавітних пророцтво уже сповнилася, зокрема ті, що стосувалися приходу Месії-Христа. Власне, можна пророцтва як такі поділити на два великих блока – месіанські та есхатологічні. Перші вже сталися, другі ще мають статися. Окрім того, пророцтва (Старого Заповіту) стосувалися не тільки (і не стільки кінця часів), а стосувалися найближчого майбутнього держав, людей, пророки передрікали долі Вавилону, Персії, самого Ізраїлю тощо.

Усі апокаліптичні тексти Біблії створені пророками (Даніїл, Іван Богослов, нарешті, Сам Христос). Есхатологічні тексти народжувалися як особливий релігійний досвід видінь та пророчих одкровенень. Пророк завжди є людиною, чия увага спрямована не стільки на сьогоднішнє, скільки на майбутнє: "Одкровення Ісуса Христа, котре дав Йому Бог, аби показати слугам Своїм, що невдовзі статися має. І Він показав, пославши його через Ангела Свого служникові Своему Іванові, Котрий

засвідчував Слово Боже і свідчення Ісуса Христа, і що він бачив. Блаженний, хто читає і слухає слова пророцтва цього і дотримується написаного в ньому; бо час близький" (Одкр. 1:1-3).

Певним чином сьогодні в нього корелюється з майбутнім. Пророк стверджував волю Бога про ті чи інші події майбутнього щодо окремих країн, царів тощо. Але окремо наявні і пророчі тексти щодо остаточної та кінцевої долі всесвіту. У християнстві ці пророцтва розглядаються як опис глобальних подій, що охоплюють усю Землю і усі народи. Благословення, обіцяні Ізраїлю, у християнському богослов'ї розглядалися стосовно християнської церкви, як «духовного Ізраїлю». Це важливо, адже з точки зору юдейської картини світу ці пророцтва розглядалися та розглядаються в першу чергу стосовно єврейського народу, землі Ізраїлю і їх історії.

Важливим елементом есхатологічного сценарію є його принципова, скажімо так, «позахронічність», імператив, що точного часу настання актуалізації есхатологічного сценарію немає. Одкровення не просто свідомо обходить цю тему, а активно наполягає на неможливості взагалі намагання вирахувати відповідну дату. Це, очевидно, нівелює можливості для варіантів числення початку кінця, хоча в Писанні дійсно прямо вказано, що «про день же той, або години, ніхто не знає, ні Ангели небесні, ні Син, але тільки Отець» (Мк. 13:32). «А про часи та пори не маєте, брати, потреби, щоб до вас писати. Самі бо знаєте, що день Господній прийде, як злодій уночі. Саме, як говоритимуть: Мир і безпечність, – тоді зненацька злетить на них погибель, як біль на вагітну лоном, – і не уникнуть» (1 Сол. 5:1-3).

Тим не менше, аналізуючи часовий аспект християнської есхатології, варто зробити наголос, що акцент на минулому та майбутньому цілком є актуальним тільки для тих часів, коли відповідні апокаліптичні пророцтва продукувалися, а есхатологічні тексти створювалися. Для нас, для сучасної епохи, ситуація дещо інша, адже з точки зору християнських конфесій певна частина есхатологічних пророцтв уже здійснилася, уже перейшла з розряду того, що має бути в розряд того, що вже сталося, або відбувається тепер. А частина есхатологічних пророцтв поки що чекає свого часу.

Наступною сутнісною характеристикою є специфічність есхатологічних образів. Йдеться про те, що зафіксовані в есхатологічних текстах Одкровення і інших фрагментах Біблії сценарії кінця часів конкретизуються в образах зрозумілих, зримих, відчутних («у ті дні буде така скорбота, якої не було від початку творіння, яке створив Бог, навіть донині, і не буде» Мк. 13: 19). Ця тема є однією з найбільш актуальних у есхатологічному богослов'ї та складає одну з найбільш важливих та складних частин християнської есхатології. Адже, з одного боку, породжує прагнення до конкретно-буквальних тлумачень (як написано, так і буде), а з іншого, ставить проблему розпізнавання цих сценаріїв, знаків, і бажанні бачити їх скрізь і всюди.

А звідси і намагання певним чином обійти імператив Біблії про неможливість визначення строків, намаганням їх все ж таки вирахувати, хоча б приблизно, а часто і визначаючи точні дати. Можна з певним припущенням ствердити, що тут є спроба навмисно «ускладнити» ситуацію з боку Бога, адже дійсно, конкретність образів есхатологічного сценарію певним чином спонукає людство вже два тисячоліття стверджувати, що ось-ось і вже настане той самий час. З іншого боку, конкретність цих самих образів має свою протилежну сторону. Вони занадто загальні, що і дозволяло і дозволяє віруючим саме їх час вважати «останніми днями». Отже, ми маємо справу із конкретно-загальними образами, що по-суті, приложимі до будь-якого часу.

Втім, у християнському богослов'ї присутня думка про можливість навіть бажаність знаходити ознаки кінця світу (принаймні без намагання формулювати конкретні дати) в оточуючих подіях та процесах. Як зазначає протоієрей Михайло Помазанський (РПЦ), «...те, що невідомими є строки [Другого пришествя] не повинно заважати думці християнина заглиблюватися у хід історичних подій та вбачати в них ознаки часу «останнього дня», що наближується» [5, с. 325]. Тобто, перед нами теза про те, що богословська традиція (у цитованому тексті православна) легітимізує можливість, більше того, бажаність «впізнавання ознак».

Можна сформулювати такі блоки образів мови апокаліптичних текстів. Перша група – образи нейтральні, до них можна віднести найбільш важливі, ключові подієві образи – Страшний суд, Друге Пришествя, воскресіння мертвих, День Господній тощо. Самі по собі вони складають найбільш важливу та значущу роль в описі апокаліптичних подій майбутнього.

Друга група – образи, що несуть очевидно сугубо негативне семантичне навантаження (образи вселенської катастрофи, морального занепаду, великої скорботи, відступництва, різного роду природних та соціальних катаклізмів, які, за свідоцтвом Одкровення, мають статус знамень, що мають передувати Другому Пришествю, образ Антихриста та його панування). Третя група образів носить очевидне позитивне семантичне навантаження – це образи блаженства, Тисячолітнього царства, нового неба та нової землі, гармонії людського існування, образи Нового Єрусалиму, Царства Божого тощо [6, с. 44-46].

Загалом же можна сказати, що образна мова біблійної апокаліптики особливим чином такої собі біблійної діалектики поєднує жахливі та обнадійливі сцени. При чому очевидно, що біблійна апокаліптика, біблійна есхатологія, врешті-решт, це есхатологія позитивна, вона не передбачає негативного кінцевого сценарію розвитку, людство не загине, а, навпаки, остання тема християнської апокаліптики – вершина блаженства у новому стані речей, що має настати на сам-кінець і вийти на принципово нову, абсолютно позитивну логіку речей. Очевидно, що це стосується тільки праведників, адже для грішників уготована зовсім інша доля. Імператив есхатологічних текстів Нового Заповіту в цьому сенсі стверджує, що християни, з одного боку, не можуть розраховувати на те, що світ (за їх благородні думки, за їх вчення любові) буде завжди до них прихильний. Ні, з ними все відбуватиметься не інакше, ніж з їх Господом, Який був "переданий в руки людські" (Мк. 9: 31). А з іншого боку, християни врятуються не своєю байдужістю до історії, не своїм опортунізмом і поступками світу, а тим, що вони, як послідовники Ісуса Христа, витримають усе до кінця в справжніх і ще майбутніх тяжких ситуаціях (Мк. 13:13).

Для християнської апокаліптики (і загалом християнської картини світу) притаманна дуальність, дихотомія добра-зла, яка в ці часи набуває особливої гостроти. Образи християнської апокаліптики набувають найгострішого протистояння: Христос – Антихрист, грішне – праведне, добро – зло, світ – темрява, нагорода – покарання тощо. Згідно біблійних текстів, у ті часи особливо неможливо бути осторонь, не можливо бути нейтральним. Християнська есхатологія показує сценарій остаточної битви, остаточного протистояння добра та зла, в якій людина має врешті-решт віднайти свою власну позицію. Ця битва добра та зла в принципі не передбачає перемоги зла над добром. Перемога зла в подіях настання часу Антихриста, що має передувати Другому пришествю та Страшному Суду, є тільки тимчасовою перемогою, за якою обов'язково послідує остаточна перемога добра.

Образна палітра есхатологічного сценарію дивовижно переплітає цілком реалістичні образи та образи очевидно фантастичні, сюрреалістичні (образи фантастичних звірів, надприродних сутностей тощо). Перед нами в принципі символічна мова, вона не може бути іншою, адже вміщує те, що не просто виходить за межі природного стану речей (варто згадати дійсно фантастичні картини більшості апокаліптичних текстів як Старого, так і Нового заповітів перед якими, як то кажуть, Голівуд відпочиває), адже мета есхатологічного сценарію – принципово показати, що цей світ виходить за межі звичайної реальності, а неможливість тут і зараз досягнути їх робить символічну мову єдиною можливим засобом хоч якось донести його до слухача.

Майбутнє у християнській есхатології розкривається як низка індивідуальних, конкретно-історичних подій, що сприяє змістовному рішенню особистих і вселенських долі в абсолютній перспективі. Ці сценарії і образи, що є послідовно викладеними, є на перший погляд чітким сценарієм послідовності подій, що мають відношення як до долі окремої людини, так і цивілізації загалом. Тут ми маємо справу із двома рівнями есхатології: індивідуальним і універсальним (всесвітнім). І дійсно, аналізуючи есхатологію як систему поглядів, вчення у рамках релігійного світогляду, зазвичай розрізняється індивідуальна есхатологія, тобто вчення про замогильне життя індивідуальної людської душі, і всесвітня (універсальна) есхатологія, тобто вчення про мету існування космосу і історії, а також їх кінець, та про те, що за цим кінцем йде, іншими словами, вчення про мету і призначення космічної та людської історії, про вичерпання ними свого сенсу, про їх кінець і про те, що за цим кінцем наступить. Індивідуальна есхатологія зазвичай більш менш істотно співвіднесена з універсальною, але міра і модальність цього співвідношення в різних системах дуже різні.

Одна з найактуальніших концепцій есхатології – вчення про Месію. Месіаністські ідеї в широкому значенні слова є однією з сутнісних сторін християнського світогляду як такого. Месіанізм пов'язаний з образом Месії, який у певний момент часу втручається в історію з метою спасіння людського роду, що упереджає настання есхатологічних подій. Традиційно під месіанізмом розуміється релігійне вчення про прийдешнє пришестя у світ божого посланця – месії, покликаного встановити справедливість, мир, спокій на землі. У сучасному релігієзнавстві вважається, що причини виникнення месіанізму пов'язані з невирішеністю соціальних проблем, втратою надії на краще майбутнє тощо [7, с. 537].

Через це на історико-релігієзнавчому рівні фіксуємо наявність месіанізму в умовах соціальної, моральної, аксиологічної нестабільності, коли це вчення знаходить найбільш сприятливий ґрунт серед народів, етноконфесійних груп, що піддалися гонінням і переслідуванням. Один з таких прикладів подає нам історія раннього протестантизму, а також певні етапи та тенденції його подальшого існування. І очевидно, теж саме стосується і усіх інших історичних ситуацій, коли має місце та або інша форма нестабільності, що у тому числі породжує віру в авторитетів, вождів, осіб, на яких так чи інакше покладається місія порятунку, осіб, які сприймаються як носії істини (харизматичні лідери, авторитарні вожді замкнутих релігійних груп тощо). Загалом же месіанізм в його традиційному богословському вираженні втілюється в Особі Ісуса Христа і Його Другому пришесті.

Месіанізм реалізується у своїй амбівалентній формі у вигляді концепції антимесії, або лжемесії, лжехриста. Причому ця концепція реалізується, по-перше, у богословському вигляді у формі вчення про Антихриста (буквально противохриста, антимесії), який за християнським вченням повинен прийти у кінці часів до приходу справжнього Христа і встановити своє царство. За деякими новозавітними текстами, з яких виводиться вчення про антихриста, він є людиною, супротивником Ісуса Христа, що видає себе за Месію (Мф. 24: 4), але має злу суть (2 Сол. 2: 8). По-друге, вчення про антихриста як будь-якого противника Бога та Христа. Адже, у широкому сенсі термін "антихрист" відноситься до усіх тих, хто опирається Христу і Євангелію (Лк. 11:23) або брехливо стверджує, що є самим Христом або його представником (Мр. 13:5). А звідси, по-третє, концепт антихриста проявляється вже в історичні часи (зокрема і у сучасності) у вигляді різних, відомих в історії християнства, прикладах оголошення різними людьми самих себе Христами, що видавали себе за Христа, який прийшов, і часто засновували свої релігії. Тобто, в історичному християнстві тема антихриста поділяється на два потоки: в актуалізації есхатології у якості номінування певних особистостей як антихриста. Перші християни таким бачили імператора Нерона, старообрядці царя Петра Першого, православні деяких турецьких султанів, римських пап тощо. А другий аспект – це найменування певними особами себе Христами. Першим таким прикладом в історії християнства був засновник маніхейства пророк Мані. У сучасний час такими прикладами можна назвати Віссаріона (Сергія Торопа), засновника Церкви Останнього Заповіту; Сан Мін Муна, що нещодавно помер, засновника Церкви Об'єднання; Марію Деви Христос (Марину Цвигун), засновницю Великого Білого Братства і багатьох інших [8, с. 491, 743].

З одного боку, християнство запозичує з юдаїзму ідею односпрямованої деградації, яка починається з моменту вигнання Адама і Єви з раю, і закінчується апокаліптичною катастрофою – кінцем світу, що так барвисто описано в новозавітних текстах. З іншого, на відміну від юдаїзму, християнство ставить у контекст кінця світу особливу унікальну подію, яка надає усьому історичному процесу інший сенс – це народження Господа Ісуса Христа, Сина Божого в людському вигляді. Факт добровільного спасительного Втілення надає історії деградації радикально інший сенс. Те, що здавалося безповоротно втраченим у ході низхідної історичної траєкторії, знову набувається. Страждання і подвиги Христа, з точки зору християнського богослов'я, виявляються не марними, однонапрямлений час ентропії і його закони зневажаються вільною жертвою Божественної Любові. Уся тканина історії і до Христа, і після Христа як би подвоюється: обрані (і померлі раніше – їх Христос вивів з пекла разом з першою людиною Адамом і патріархами – і що живуть після Христа) з'єднуються з Божеством (чого не можна собі уявити в ортодоксальному юдаїзмі), а прокляті відкидаються. Сенс історії, що розгортається –

процес таємничого відділення, приготування цього відділення, яке стане фактом, що відбувся і буде явним у момент Страшного Суду, який покладе абсолютний край історії. Християнський погляд на футурологію однозначний: настають апокаліптичні катастрофи, жах, прихід антихриста, апостасія (зречення віри), межа звиродніння, і лише у момент піку цього страхітливого процесу явиться сам Христос в Другому пришесті, але вже не як Людина народжена, а як Бог і Син Божий у всій Своїй трансцендентній величі.

Висновки. Есхатологічна картина як елемент християнської картини світу постає ключовою у вирішенні питання логіки, аксіології та телеології християнської філософії історії. Кінець є обов'язковим елементом, його не може не бути, він апріорі передбачений та запланований від самого початку як телеологічна максима необхідності повернення спотвореного на початку світобуття до первинного стану речей. Есхатологічний християнський сценарій і є тим самими сценарієм повернення статус-кво, що був до гріхопадіння, кінцевого етапу процесу повернення людства до Бога.

Тема есхатології є невід'ємною складовою загальної канви лінійності, як базисного варіанту розвитку історії, згідно християнського світобачення. Історичний плин часу та його завершення трактується з позиції безповоротності цього процесу, що об'єктивно спрямовується тільки і виключно в майбутнє від точки початку в точку кінця. Есхатологічний сценарій неминуче наближається. Його неможливо оминати, відтермінувати. Він від самого початку закладений в загальний сценарій історії людства. Реалізація есхатологічного сценарію і є тим самим апокаліптичним есхатологічним сценарієм, що і є змістовним наповненням християнської есхатологічної картини. Іншого не передбачено. Сценарій, сформульований у далекому минулому, полягає у його реалізації у майбутньому. Християнська есхатологія взагалі не займається намаганнями віднайти як воно ж буде, адже, як буде вже давно відомо з есхатологічних текстів. Вимальовується актуалізація есхатологічного сценарію як кросхронічного плину, що поєднує минуле (потенційне), теперішнє (процес підготовки) та майбутнє (перехід від стану "буде" у стан "є") – від потенційного через актуалізацію до реалізації.

За своєю суттю есхатологічний сценарій має профетичний статус. Сам статус есхатології не може бути іншим, адже майбутнє пророкується, є наслідком особливого статусу людини, що його народжує.

Есхатологічний сценарій має «позахронічний» імператив, що реалізується в максимумі – точного часу настання актуалізації есхатологічного сценарію немає. Із суттєвим уточненням, що акцент на минулому та майбутньому цілком є актуальним тільки для тих часів, коли відповідні апокаліптичні пророцтва продукувалися, а есхатологічні тексти створювалися.

Есхатологічні образи мають специфічний характер. Зрозумілість, зримість, відчутність корелюється із їх загальністю. Блоки есхатологічних образів ми виокремлюємо наступним чином: перша група образи нейтральні, до них можна віднести найбільш важливі, ключові події образи – Страшний суд, Друге пришестя, воскресіння мертвих, День Господній тощо. Друга група – образи, що несуть очевидно сугубо негативне семантичне навантаження (образи вселенської катастрофи, морального занепаду, великої скорботи, відступництва, різного роду природних та соціальних катаклізмів). Третя група образів носить очевидне позитивне семантичне навантаження – це образи блаженства, тисячолітнього царства, нового неба та нової землі, гармонії людського існування, образи Нового Єрусалиму, Царства Божого тощо. Образна палітра християнського есхатологічного сценарію має такі принципові риси: дуальність (добро-зло), переплітіння цілком реалістичних образів та образів очевидно фантастичних, сюрреалістичних, майбутнє кінця світу реалізується як низка індивідуальних, конкретно-історичних подій, що сприяє змістовному рішенню особистих і вселенських доль в абсолютній перспективі.

Література

1. Аверинцев С.С. Эсхатология / Аверинцев С.С. // Философская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – Том. 5. – С. 580-582.
2. фон Рад Г. Начало историописания в древнем Израиле / Герхард фон Рад // Библейские исследования. Сб. статей. – 1997. – Выпуск 1. – С. 485-530.

3. Тадмор Х. Народ и царство в древнем Израиле / Х. Тадмор // Социальная жизнь и социальные ценности еврейского народа. – Иерусалим.: Алия, 1977. – С. 57-92.
4. Айзенштадт Ш. Пророки. Их эпоха и социальное учение / Перевод Т. И. Гвоздюкевич под редакцией Н. Голубева. Общая редакция К. Бурмистрова. – М.: Параллели, 2004. – 248 с.
5. Помазанский М., протопресвитер. Догматическое богословие / М.Помазанский. – М. – Клин: Фонд «Христианская жизнь», 2001. – 352 с.
6. Словарь библейских образов / Под общ. ред. Л. Райкена, Дж. Уилхойта, Т. Лонгмана. – СПб.: "Библия для всех", 2008. – 1424 с.
7. Кыржелев А.И. Мессия / А.И. Кыржелев // Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии Российской акад. наук; Гл. ред. В. С. Степин. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Мысль, 2010. – Т. 2: Е – М. – 634 с.
8. Історія релігії в Україні: у 10 томах. За ред. проф. А. Колодного / Нові релігії України. – К.: 2010. – Том 8. – 828 с.

Literatura

1. Averintsev S. S. Eschatology / Averintsev S. S. // Philosophical encyclopedia. – М.: Soviet encyclopedia, 1970. Т. 5. – S. 580-582.
2. background Councils G. the Beginning of historical writing in ancient Israel / Gerhard von Rad // Biblical study. SB. articles. – 1997. – Issue 1. – P. 485-530.
3. Tadmor, H., the people and the Kingdom in ancient Israel / H. Tadmor // Social life and social values of the Jewish people. – Jerusalem.: Aliya, 1977. – S. 57-92.
4. Eisenstadt, S. Prophets. Their age and social teaching / Translation, Etc. Gvozdanovic, edited by N. Golubev. Under the General editorship of K. Burmistrova. – Moscow: Paralleli, 2004. – 248 с.
5. Pomazansky M., Protopresbyter. Dogmatic theology / M. Pomazansky. – М – Klin: Fond "Christian life", 2001. – 352 p.
6. Dictionary of biblical imagery. Under the General editorship of L. RIKEN's George. Wilhoit, T. Longman. – SPb. "Bible for all", 2008. – S. 1424
7. Kurilev A. S. The Messiah / A. S. Kurilev // The new philosophical encyclopedia: in 4 vol. / Institute of philosophy of the Russian Acad. Sciences; CH. edited by V. S. Stepin. – 2nd ed. Rev. and DOP. – М.: Thought, 2010. – Т. 2: Е – М – 634 S.
8. The history of religion in Ukraine: in 10 volumes. For. edited by Professor A. Kolodny / A new religion of Ukraine. – К.: 2010. – Т. 8. – 828 p.

Elena Larina

The essence and main features of Christian eschatology

Christian eschatology is a major branch of study within Christian theology. The article is devoted to the essential features and basic characteristics of Christian eschatology as an element of the Christian worldview based on biblical revelation. Eschatology is analyzed as the study of «end things», whether the end of an individual life, the end of the age, the end of the world and the nature of the Kingdom of God. Eschatology is seen as a sacred part of the Christian chronotope in the context of the biblical understanding of the historical process. It is emphasized that the primary elements of eschatology are dogmatic ideas, the contents of which is commonly consist of Christian understanding of the world and man. The theme of eschatology is an integral part of the General outline of linearity as a basic variant of development of history according to the Christian worldview. The historical course of time and its conclusion is treated from the standpoint of irreversibility of this process that the objective is directed solely to the future from start point to end point. The eschatological scenario inevitably approaching. It cannot be avoided to defer. From the very beginning embedded in General script of human history.

Keywords: Christian eschatology, philosophy. picture of the world, religion, Scripture.

Надійшла до редакції 6.06.2016 р.